ДЕМОКРАТИЧНЕ СУСПІЛЬСТВО 15.04.2024 | Юрґен Нейєр

Проблема не в дезінформації

У цей активний виборчий рік правда стає рідкісним явищем, а центральне місце посідає боротьба за суверенітет у тлумаченні реальності

Схоже, 2024 стане роком великих рішень. У червні – вибори до Європарламенту, а в листопаді – вибори президента США. У політичних колах і медіа говорять про те, що настав час боротьби між демократією та дезінформацією. Якщо додати сюди вибори в Росії та в Індії, цього року голосує майже половина населення всього світу.

За словами Високого представника ЄС з питань закордонних справ Жозепа Борреля, «зловмисні іноземні суб'єкти» намагаються виграти «бій за наративи». А федеральний уряд Німеччини заявив про поширення дезінформації, спрямованої на розкол суспільства і підрив довіри до державних інституцій. Соцмережі нібито використовуються для поширення брехні, дезінформації та діпфейків, що призводить до швидкого формування неправдивої інформації та створення бульбашок і закритих середовищ. Також стверджується, що штучний інтелект, діпфейки та персоналізовані алгоритми користуються з уже наявної невпевненості, знижуючи впевненість у демократичних інститутах.

Чи загрожує це самій суті демократії?

Є ціла низка аргументів на заперечення теорії, що потік дезінформації, підсилений соцмережами, загрожує демократії. По-перше, про це говорить сам термін. Ми можемо відрізнити «дезінформацію» від просто «неправдивої інформації» (яку іноді називають також «місінформацією») залежно від того, чи лежить в її основі якийсь зловмисний намір. Неправдива інформація – це помилка, а дезінформація – відверта брехня. Однак межу між ними провести буває непросто. Звідки нам знати, які наміри в тієї чи іншої людини, якщо ми не телепати?

Термін «дезінформація» часто використовується не за призначенням, зокрема в політичному секторі, де його вживають на

позначення будь-якої інакшої думки. Це часто спостерігалося (і досі спостерігається) з обох сторін дискусії щодо небезпек коронавірусу в останні роки. Досі немає практично значущих досліджень, які б продемонстрували, що дезінформація, інформаційні бульбашки й ефект ехокамери мали серйозний вплив на цю ситуацію. Навпаки, більшість досліджень показують низьке розповсюдження дезінформації з мінімальними чи й відсутніми наслідками, які можна було б спостерегти. Схоже, навіть можна простежити зв'язок між інтенсивним використанням медіа й диференційованою думкою.

Ніколи ще стільки якісної інформації не можна було отримати так задешево, як зараз

Також незрозуміло, чи кампанії з дезінформації взагалі здатні на щось впливати в довгостроковій перспективі. Навіть керівник відділу стратегічних комунікацій Європейської служби зовнішніх зв'язків Лутц Ґюльнер, відповідальний за заходи ЄС із запобігання втручанню Росії у вибори до Європарламенту, визнає, що про це насправді нічого не відомо. Наявніемпіричні дослідження показують, що дезінформація становить невелику частку доступної в інтернеті інформації, і при цьому все одно її споживає невелика меншість. Більшості користувачів цілком зрозуміло, що самопроголошені інфлюенсери й сумнівні сайти далеко не завжди можна вважати надійним джерелом інформації.

Найважливіший аргумент «проти» – що ніколи ще стільки якісної інформації не можна було отримати так задешево, як зараз. Медіатеки, блоги, політичні ток-шоу на телебаченні, простий і недорогий цифровий доступ до різноманітних щоденних газет та інших журналів... Отримати інформацію зараз просто як ніколи. Сорок років тому більшість людей жили в інформаційній пустелі, читаючи одну газету і, можливо, дивлячись новини на одному телевізійному каналі. Інформаційного розмаїття годі й шукати. Але відтоді інтернет і соцмережі доклалися до величезного зростання плюралізму, коли йдеться про формування власних думок, хоча це часто супроводжується вищим рівнем невпевненості. Водночас це явище формує нашу сучасність ще з XVI сторіччя, коли винайшли друкарський верстат. Плюралізм – епістемічна підвалина відкритого суспільства. З цієї точки зору це передумова демократії, а не загроза.

Проблема полягає в іншому

Важливо не зрозуміти ці контраргументи неправильно. Небезпека дійсно існує – на абстрактнішому і водночас більш фундаментальному рівні. Основна проблема із забезпеченням стабільної демократії полягає не в тому, що люди брешуть і стратегічно використовують інформацію, щоб маніпулювати думками інших – тут нічого нового немає. Це радше через те, що в сучасній Європі ми рухаємося по різних аренах істини, які дедалі важче між собою примирити.

В інтерв'ю Такеру Карлсону російський президент Путін детально пояснив, чому, на його думку, Україна належить Росії. Він не те щоб брехав – він висловив суб'єктивну правду, що ґрунтується на історичних конструкціях, у які він, імовірно, щиро вірить, як би дивно це не звучало для західних вух. Подібним чином риторика прихильників Трампа, нібито демократи ведуть Америку в прірву, – необов'язково брехня, яку вони несвідомо поширюють. Ми маємо перейматися не через брехню, а через те, що вони начебто у це щиро вірять. У сучасному суспільстві єдина правда стає рідкісним явищем, а центральне місце посідає боротьба за суверенітет у тлумаченні реальності. На жаль, міф, у який нам хочеться вірити, – що зараз все ще існує якась єдина правда, яку можна перевірити, – не витримує критики.

Ліберали й консерватори, праві та ліві, феміністки й літні білі чоловіки мають і далі розмовляти одне з одним. Тоді у нас не буде причин боятися зловмисних іноземних суб'єктів чи навіть битви наративів.

У філософських дебатах основоположну складність визначення істини пояснив Арістотель, поставивши запитання, що власне є істиною. Наразі загальний консенсус полягає в тому, що істинний зміст тез не може бути безпосередньо виведений з реальності (фактів), а може бути перевірений лише за допомогою інших тез. Це руйнує уявлення про те, що можна визначити певну відповідність між тезою та реальністю. У цій «когерентній теорії істини» істинними вважаються лише ті тези, які можна без суперечностей застосувати до ширшого контексту тез, які ми вже визнали за істину. Отже, істина – це те, що доповнює нашу конструкцію світу (і наші упередження) без протиріч.

Якщо ключовим критерієм стає узгодження з переконанням, а не факти, виникає ризик, що істина стане інтерсекційною, суб'єктивною

й залежною від контексту; правда для одних майже невідворотно означатиме неправду для інших. Як це стосується поточної дискусії про дезінформацію? У контексті США це насамперед означає, що 100 мільйонів потенційних прихильників Трампа – не (виключно) брехуни й не дурні. Навпаки, вони живуть у світі, який поєднує тверду віру в традиційні цінності, відмову від інтелектуалізму Східного узбережжя та неприязнь до постмодерністської випадковості. Це філософія, що складається з взаємопідсилювальних аспектів, які забезпечують фіксовану структуру для класифікації нової інформації. У цій структурі немає потреби у перевірці фактів чи експертизі.

Як можна і треба працювати з такою фундаментальною дискусією? Демократія – не філософська зала для дебатів; завжди бувають моменти, коли лобом до лоба стикаються несумісні та різко висловлені позиції. Нам треба навчитися витримувати ці шторми, не втрачаючи з поля зору правду. Це питання не просто перевірки фактів – тут радше йдеться про постійне оновлення того, як суспільство розуміє основи правди. Ліберали й консерватори, праві та ліві, феміністки й літні білі чоловіки мають і далі розмовляти одне з одним. Тоді у нас не буде причин боятися зловмисних іноземних суб'єктів чи навіть битви наративів.

Переклад з англійської Наталії Сліпенко

Юрґен Нейєр

Юрґен Нейєр (Jürgen Neyer) – професор з питань європейської та міжнародної політики в Європейському університеті Віадріна (Франкфурт-на-Одері) і директор-засновник Європейської нової школи цифрових досліджень (ENS). Зараз він досліджує зв'язки між технологічними інноваціями та міжнародними конфліктами.